

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 13 (Aralık/December 2023), s. 511-528.
|| Geliş Tarihi-Received: 17.11.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 12.12.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1392111

Gönül Hanım Romanında Türkçülük, Turancılık Mefkûresi Bağlamında Mekân Algısı

Perception of Place in the Context of Turkism and Turanism in Gönül Hanım Novel

Sefa KAVAKLI*
İlknur TATAR KIRILMIŞ**

Öz

Türk edebiyatının kurmaca eserlerinde yapı unsurları olarak bilinen mekân, zaman, olay örgüsü, karakterler; eserin oluşturulduğu dönemin zihniyetlerinden izler taşır. Bu zihniyetlere yön veren düşünce tarzları, yapı unsurlarının ele alınışında belirgin farklar ortaya çıkarmıştır. Bu farklı ele alış biçimleri içerik ve yapı özelliklerini de etkilemiş, eserin bütününe yansıyan farklılıkları oluşturmuştur. Bu çalışmanın özünü oluşturan mekân unsuru da Türk edebiyatı içinde farklı şekillerde işlenmiştir. Türk edebiyatının dönemlerine hâkim anlayışlar, fikir akımları, ideolojiler bir yapı olarak mekânın eserler içinde ele alınışını etkilemiştir. Bu fikir hareketlerinden Türkçülük ve Turancılık fikri eserlerde mekâna farklı bir yapı kazandırmıştır. Türkçülük, Turancılık fikrini bir tez olarak işleyen ve Türk edebiyatı içinde muhtevasıyla farklı bir yapıya sahip *Gönül Hanım* romanında da bu fikir hareketleri mekânın ele alınışını etkilemiş, Türk romanında mekân, Türkiye sınırlarını aşarak Orta Asya coğrafyasına ulaşmıştır. Bu çalışmanın amacı fikir hareketlerinin mekân üzerindeki etkisini göstermek, bu doğrultuda Türkçülük, Turancılık fikrinin *Gönül Hanım* romanında mekâna yansıyan etkilerini göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Türkçülük, Turancılık, Gönül Hanım.

Abstract

Place, time, plot, characters, which are known as structural elements in fictional works of Turkish literature, bear traces of the mentalities of the period in which the work was created. The modes of thought that shape these mentalities have led to significant differences in the handling of structural elements. These different ways of handling them have also affected the content and structure features, and created differences reflected in the whole work. The element of place, which constitutes the core of this study, has also been handled in different ways in Turkish literature. Understandings, movements of ideas and ideologies that dominated the periods of Turkish literature affected the treatment of place as a structure in the works. The idea of Turkism and Turanism, which is one of these idea movements, gave a different structure to the place in the works. In the novel *Gönül Hanım*, which deals with the idea of Turkism and Turanism as a thesis and has a different structure with its content in

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/Türkiye, e-posta: kavaklisefa@gmail.com, ORCID: 0009-0002-5266-9665.

** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Samsun/Türkiye, e-posta: ilknur.tatar@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2155-706.

Turkish literature, these movements of ideas have affected the handling of space, and the place in the Turkish novel has reached the geography of Central Asia beyond the borders of Turkey. The aim of this study is to show the effects of intellectual movements on the place, and in this direction, to show the effects of the idea of Turkism and Turanism reflected on the place in the novel *Gönül Hanım*.

Keywords: Place, Turkism, Turanism, Gönül Hanım.

Giriş

Türk edebiyatının birbirinden farklı dönemleri içinde roman, şiir, hikâye gibi türlerin yapılarının ve işleyişlerinin farklılık göstermesinde siyasi ve toplumsal olaylar, fikir hareketleri, değişen sosyolojik yapı, akımlar ve toplumun değer yargıları gibi hususlar etkili olmuştur. Dönemler üzerinde etkili hususlar ilk olarak toplumun düşünce tarzını etkilemiş, ardından yaşayış tarzı üzerinde farklılıklara sebep olmuş, sosyolojik ve düşünsel yapı üzerinde belirgin değişiklikler ortaya çıkarmıştır. “Edebiyat, kültürün bir parçası olarak ancak sosyal bir bağlam, bir ortam içinde oluşur” (Wellek ve Warren, 2011, s. 120). Dolayısıyla dönemin yazarları da bu fikir hareketlerinin etkisini toplum üzerinde gördükleri değişimler ile romana aktarmışlardır. Bu hususların etkisiyle farklılaşan Türk romanında değişimin ilk yansımaları, romanın yapı unsurları olarak adlandırdığımız mekân, zaman, karakterler, olay örgüsü gibi kavramların kuruluş ve işleyiş şekli üzerinde olmuştur. Türk romanının gelişim seyri içinde farklılaşan bu yapı unsurları, romanın dönemlere göre farklılaşmasında etkili olmuştur.

Yapı unsurları olarak adlandırdığımız mekân, zaman, karakterler, olay örgüsü gibi kavramlar ayrı ayrı birer yapıyı ifade ederken aynı zamanda romanın genel yapısını da oluşturur. Parçalar şeklindeki bu yapı; aslında ayrı birer özü ifade etse de bu özlerin birbiriyle bağlantıları, bütün bir yapıyı oluşturur. Bu yapı her unsurun kendi içinde işleyişini barındırırken, özlerin birbirleriyle ilişkisini de içerir. Romanın yapısı diğer unsurların etkisi görmezden gelinerek kendi başına bir bütün olarak düşünülemez. “Aksine eğer eseri bir bütün olarak yaşamamız gerekiyorsa, bu yapı her unsurun dolaylı ve dolaysız olarak hizmet etmesi gereken organik bir bütündür” (Philip, 2004, s. 130). Romanın yapısı ayrı dışlıların birbirini etkileyerek ana sistemi çalıştırdığı bir mekanizmaya benzer.

Bu çalışmada ele alacağımız romanın yapı unsurlarından mekân, diğer unsurlarla birlikte düşünüldüğünde karakterlerin içinde bulunduğu, zamanın yaşandığı, olayın geçtiği yer olarak tanımlanabilir. “Modern romanın yapı unsurlarından mekân, vakanın cereyan ettiği çevresel ortamı aksettirmenin yanı sıra içinde yaşattığı insanın ruh hali ve eşyayla münasebetine dair ayrıntılar saklar” (Korkmaz ve Şahin, 2017, s. 8). Mekânın bir yapı unsuru olarak romandaki önemi, diğer yapı unsurları ile bağları ortak bir çerçevede toplamasından kaynaklanır. Türk romanındaki mekânın farklı şekilde kullanımında fikir akımlarının da etkisi olmuştur. Toplumla, yazara, romana ve romanın yapısına yansıyan fikir hareketleri, romanın yapı unsurlarının her birinin içeriğinde olduğu gibi özellikle mekân yapısında da farklılaşmalar oluşturmuş ve bu farklılaşmalar birbirini etkileyerek romanın genel yapısında farklı bir öz ortaya çıkarmıştır. XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra etkili olmaya başlayan Türkçülük ve XX. yüzyılın başlarında sistemli bir düşünce olarak ortaya çıkan Turancılık, romana ve romanın yapısına yansıyan bu fikir hareketlerindedir.

Türkçülük fikrinin ortaya çıkışında Tanzimat Dönemi’ndeki gelişmelerin ve özellikle aydınların etkisi büyüktür. “Doğal olarak milliyetçiliğin özel bir türü olarak Türkçülük de Batı’yla Türk aydınlarının teması sonucu tebarüz etmiştir. Bu durumda Tanzimat’ın, Türkçülüğün ortaya çıkışında şüphesiz bir etkisinden bahsedilebilir” (Vurucu, 2017, s. 61). Türkçülük fikri bu dönemde Osmanlı Devleti içindeki Türkleri bir bayrak altında toplama düşüncesi ile şekillenmiştir.

Türkçülük fikrinin toplum arasında kendine yer bulmasından sonra XX. yüzyılda Ziya Gökalp ile sistemleşen Turancılık fikri ise dünyadaki bütün Türkleri tek bir çatı altında toplama düşüncesini karşılar. Gökalp'in Türkçülüğün uzak mefkûresi olarak nitelendirdiği Turan (Vurucu, 2017, s. 13), o dönem Osmanlı Devleti'nin sınırlarını aşan, Orta Asya'ya uzanan bir coğrafyayı ele alıyordu. Turancılık, yukarıdaki gelişmelerin yaşandığı XX. yüzyıl başlarında her ne kadar bir "hayal ülkesi" olarak nitelendirilse de Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Yusuf Akçura gibi isimlerin bu düşünce hareketini sistemli olarak ortaya koymasıyla fikir hareketi hüviyetini kazanmıştır.

Türkçülük ve Turancılık fikirlerinin ortaya çıkışlarındaki önemli siyasi gelişmeler; toplumsal ve kültürel alandaki değişmelere de etki etmiş, farklı alanlardaki bu gelişmeler edebiyata da yansımıştır. Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım* romanında Türkçülük ve Turancılık fikirlerinin bir tez olarak kullanılması, romanın yapısını oluşturan unsurlardan mekân başta olmak üzere diğer unsurlara da etki etmiştir. Bu araştırmada da Türkçülük ve Turancılık fikrinin Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım* romanındaki mekân yapısına yansımaları ele alınacaktır.

Mekân

Arapça *kevn* kökünden gelişen *mekân* kavramı; *yer*, *ev*, *uzay* anlamlarını barındırır (Parlatır, 2014, s. 1042). Halk dilinde geçmişte bu anlamlarda kullanılsa da günümüzde daha genel manada *yer* kavramını karşılar. Mehmet Tekin'e göre "romanda mekânın kullanılması olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak, atmosfer yaratmak gibi amaçlar taşır" (2012, s. 143).

Geçmişte felsefi düşüncelerin, akımların, ideolojilerin varsayımları arasında kendine yer edinen mekân algısı, edebiyat dâhil birçok disiplinde sınırları çizilen, karakterleşen bir hususa dönüşmüştür. Farklı disiplinlerin yanı sıra bir bütün olarak sanatta da belirgin özelliklerle değer kazanmıştır. "Hemen her sanat, insanı anlattığı içindir ki bir değer olarak mekâna önem vermiştir" (Sağlık, 2002, s. 160). Bu disiplinlerde ve sanatta mekânın sınırlarını çizen sebepler nelerdir? Mekân algısı bir disiplinin kendi içindeki diğer meselelerinden, yapılarından daha mı önemlidir? Disiplinler içinde mekânlar, düşünceden şekillere nasıl aktarılır? Birbiriyle bağlantılı bu sorular aslında aynı temele işaret eden bir tez üzerinden tartışılabilir, mekân fikrinin eserinde somutlaştırılmış şeklidir.

Düşünce ve fikirlerin belirli bir çerçevede toplanmasıyla oluşan fikir hareketleri, akımlar, kendi sistemi içindeki bütün unsurlara bu düşünceleri katar. Bu unsurlardan biri olarak mekân da içinde bulunduğu disiplinlerde; bu disiplinleri oluşturan, varsayımlarının asıl kaynağı olarak düşüncelerin algılanabilen somut bir şekle dökülmüş hâlidir. "Zira fiziksel anlamdaki mekân kavrayışı yararlı ve bilişeldir; gerçeğin düz anlamda (denotation) karşıya aktarımını, iletimini sağlamakla yükümlüdür" (Korkmaz, 2017, s. 10).

Milliyetçilik akımının temeli olduğu Kurtuluş Savaşı temalı romanlarda mekânın, daha önce bahsedilen romanın yapı unsurlarıyla belirgin bir ilişki içinde olduğu söylenebilir. Şüphesiz *Yaban*'da Ahmet Celal'in köye yabancılığı; *Ateşten Gömlek*'te Ayşe'nin İzmir'in işgali ile başlayan yolculuğu karakterler ile mekânları birbirine bağlar. Mehmet Tekin *Roman Sanatı Romanın Unsurları* (2001) isimli eserinde, bazı romanlarda bazı kahramanların kişisel özelliklerinden çok içinde yaşadığı çevreyle hatırlandığını belirtir. Karakterler mekân unsurunun etrafında şekillenir. "Romanda, mekânın ön plana çıkması, görünürlüğünün artması, varlığın mekân olarak açılması, romanda karakteri öne çıkarmıştır" (Konyalı, 2015, s. 11). Onların yolculuklarının ve romanın ana tezinin başlangıcı mekânlardır. Yine örneği verilen romanlarda Kurtuluş Savaşı'nın geçtiği coğrafya-

nın kullanılması, romanlarda zaman unsuruna dair işaretler verir. Bu coğrafyanın mekân olarak kullanılması, 1910'lu yılları dolaylı olarak imgeler. Romanlarda zamana dair işaretler olmasa bile bu coğrafya sembol hâline gelerek zamanı vurgular. Bu romanlarda kurgunun sınırları çizilen coğrafya içinde yapılması, olay örgüsünün bu sınırlar içinde gerçekleşmesine vesile olur. Mekânın romanlar içinde ele alınışı olayları imgeler, verilen mekânlar ne gibi olaylar gerçekleşeceğini önceden sezdirir. "Kısacası vaka zincirinin muhtevası ve kahramanlarının psikolojik hâli, mekân tasvirlerinden de anlaşılabilir" (Aktaş, 1991, s. 145). İzmir, Eskişehir, Ankara ve diğer Anadolu coğrafyasının bu romanlarda kullanılması karakterleri, zamanı ve olay örgüsünü aynı çerçeve içinde tutar. Aynı zamanda diğer unsurlar da bu ilişki sayesinde mekânı öne çıkarır, yapı olarak onu güçlendirir. "Başka bir deyişle, bir konu (*sache*) olarak yer, mekânlaşmasını etrafında cereyan eden yorumlarda bulur. Diyebiliriz ki yer, kendinde tuttukça, kendinden bahsettirdiği mekânlaşır" (Konyalı, 2015, s. 9).

Edebiyatta ve dolayısıyla romanda mekân bu düzlemde yansıtmak istediği fikirden, akımdan beslenerek oluşturulur. Aynı zamanda mekân da fikir, akım ya da ideoloji üzerinde etkilidir. Buradan hareketle mekân bağlamında sorulabilecek mekân mı ideolojiyi yansıtır, ideoloji mi mekânı yansıtır sorusunun cevabı iki kavramın birbirlerini etkilediği yönünde olacaktır. Türk edebiyatında milliyetçilik akımı etkisiyle mekânlar Anadolu coğrafyasından seçilmiş ve bir akım, ideoloji olarak milliyetçilik mekânı etkilemiştir. Mekânın ideolojiyi etkilemesine örnek olarak ise Türk romanında bir mekân olarak köy verilebilir. Türk edebiyatında 1940'lı yıllarda köyü merkeze alan bir köy-kasaba romanı anlayışı oluşmuştur. "Köy Enstitüleri'nden yetişen köy kökenli yazarların eser vermesiyle, uzun yıllar devam edecek olan Anadolu'da köy-kasaba romanı akımı başlar" (Gündüz, 2020, s. 460). Bu iki kavramın birbirini etkilemesinde şüphesiz toplumun etkisi de yadsınmaz bir gerçektir. Toplum içinde bulunduğu dönemde barındırdığı ideolojisiyle mekânlara yön verir. Toplumda belirli bir dönemde etkili ideolojiler, mekânın edebiyat ve roman içinde oluşturulmasına kaynaklık eder. "Buna göre her mekânı belirli bir toplumsal durumun göstergesi olarak ele almak mümkündür" (Zambak, 2007, s. 15).

Roman içinde mekânı anlamlandırmak hem eser merkezinde hem de okur merkezinde ele alınabilecek bir meseledir. Okur merkezli bir çerçeveden yaklaşıldığında mekân, romanda anlam kazanabilmek için birtakım *algılara* ihtiyaç duyar. Bir ideoloji bağlamında oluşturulan soyut bir mekân, okurun deneyimleriyle anlam kazanarak somutlaşır. "Özellikle ideolojik yönü öne çıkan romanlarda övülen ya da yerilen sabit birtakım mekânlara rastlamak mümkündür" (Sağlık, 2002, s. 163).

Servet-i Fünûn romanında sembolleşen yalı mekânı, karakterlerin sıkışmışlık hissinin merkezidir. Okurun ilk olarak karakterlerin deneyimlerinden yola çıkarak kendi deneyimleriyle özdeşleştirilmesi, aynı sıkışmışlık hissinin kendi tecrübeleriyle eşleştirilmesi, okuru yalının içine alır. Yalı, okurda somut bir mekân olarak deneyimlenir. "Romanda bireylerin mekâna kendi kimlik ve benliklerini yansıttığı mekânlar daha çok kapalı-dar ve yutucu bir özellik gösterir" (Korkmaz, 2017, s. 44). Eser merkezinde düşünüldüğünde ise mekân, içinde barındırdığı unsurlarla kendine anlam katar. Romanda tasvir edilen ya da tasvir edilmeden verilen soyut mekân, işaretlenen kavramlar ile somutlaşır. Nitekim Henri Lefebvre de *Mekânın Üretimi*'nde (2014) kavramların ancak mekânın içinde anlam kazandığını belirtir.

Türk edebiyatında bir yapı unsuru olarak mekâna dair birçok sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmalar genelde mekânın oluşturulma süreci, soyut ya da somut olarak algılanması, karakter psikolojisiyle birleşerek huzur-huzursuzluk olarak kavramlaştırılabileceğimiz şekilde nitelendirilmesi gibi olgularla yapılmış, çalışmalar mekâna Türk edebi-

yatı içinde teorik bir yaklaşım kazandırmıştır. Bu çalışmada da mekân üzerine genellemeler yapılırken Nurullah Çetin'in *Roman Çözümleme Yöntemi* adlı eserindeki mekân tasnifinden ve Ramazan Korkmaz'ın *Romanda Mekân* adlı eserindeki tasnifinden faydalanılacaktır. Çalışmamızın *Mekân Sınıflandırmaları İçinde Gönül Hanım'ın Yeri* bölümünde bu tasniflerdeki başlıklar açıklanacak ve *Gönül Hanım* romanındaki mekânlar, bu tasnifler içindeki başlıklar ile özdeşleştirilecektir.

Türkçülük ve Turancılık

Türk edebiyatının farklı dönemleri içinde etkili olmuş akımlar ve ideolojiler, buldukları dönemde toplumda baskın birer fikir hareketi olarak kendilerine yer bulmuşlardır. Bu fikir hareketleri buldukları dönemde neredeyse tüm alanlara etki etmiştir. Bir akımın ya da ideolojinin kendi temel varsayımlarının sınırlarının çizilmesinden sonra, soyut bir düşünceden somut bir hâle yani daha açık ifade edilecek olursa, felsefi bir düşünceden algılanabilecek, deneyimlenebilecek, hissedilebilecek bir biçim almasında çeşitli merhaleler vardır. Aslında bu felsefi hareketlerin çıkış noktası tamamıyla düşünceler olmaktan daha ziyade; deneyimlenen farklı yaşam tarzlarına, çıkarılara, istek, arzu ve hayallere dayanır. Bir felsefi düşüncenin ya da akımın ortaya çıkışının ardında, mutlak surette somut bir tecrübe bulunur. Fikir hareketleri, akımlar ve ideolojiler önce somut bir tecrübenin yaşanıp isteklere, arzulara, hatta çıkarılara dönüşüp düşüncede temel varsayımları ortaya konulan soyut birer perspektif biçimine bürünüp daha sonra yaşamın içinde, tecrübe edilen hayatın farklı alanlarında uygulanmasıyla tekrar somut birer hâle dönüşür. Fikir hareketleri, felsefi düşünceler somuttan soyuta aktarılan, daha sonra tekrar somut bir hâle evrilen bir döngüyle ortaya çıkar. Şüphesiz bu döngünün sonunda yaşama aktarılan felsefi düşüncenin geleceği artık toplumla ilişkisine bağlıdır. "Bir ideolojinin değeri kütleleri sürüklenme kudretinde, imkânında, kütlenin vicdanını coşturmasında, kütlenin geleceğini, talihini adeta tayin etmesindedir" (Arık, 1969, s. 26).

Hayatın içinde algılanabilen bir hale gelen bu felsefi düşünceler önce toplumun düşünce tarzında değişiklikler gösterir ve zamanla yaşayış biçiminin her alanına etki eder. İşte edebiyat da bu alanların kendine en çok ihtiyaç duyulan disiplindir. Toplum bu bağlamda edebiyata ihtiyaç duyarken edebiyat da bir fikri yansıtabilmek için topluma ihtiyaç duyar. Nihai olarak bu felsefi düşünceler, benimsenen toplumda bir ideoloji haline gelir. Bu ideoloji toplumda gelişme gösterdikçe salt anlık bir yaşam tarzından, düşünce hareketinden daha ziyade geçmiş ve geleceğe de indirgenmeye başlar. Geçmişe indirgenmesiyle tarih disiplini araya girer ve bu ideolojinin köklerine inme, eskiye götürerek kökleştirme çabaları başlar. Bu bir ispatlama, dayanaklandırma, bilimsel bir temel ile ilişkilendirme girişimidir. İdeolojinin geleceğe indirgenmesiyle geliştirme amacı, bu fikir hareketini yaşatma ve demografik olarak daha büyük alanlara yayma çabası başlar. Dolayısıyla bu çaba salt bir kavram ile özdeşleşir, ideal, ülkü. *Ülkü* ya da *ideal*, o ideolojiyi benimsemiş toplumda varılabilecek mutlak amacı işaret eder. XX. yüzyılda toplumda etkileri hissedilmeye başlayan Turancılık fikri de böyle bir arka plan ile gelişmiştir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde etkisi görülen Osmanlıcılık, İslamcılık fikirlerinin dönemin şartlarında İmparatorluğu tekrar yüceltme, kalkındırma amacıyla yetersiz olduğu anlaşıldıktan sonra, dönemin bazı aydınları Türkçülük fikrine yönelmişlerdir. Rusya içinde yaşanan gelişmeler Türkçülük akımının fiziki bir hareketten düşünsel bir harekete evrilmesine zemin oluşturmuştur. Yusuf Akçura bu gelişmelerden birini Kırım Harbi döneminde Türkistan coğrafyasının işgali olarak gösterir (2015, s. 61). Özellikle 1900'lü yılların başında Rusya'daki Türklere karşı gösterilen baskıcı tutuma karşı; İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Zeki Velidi Togan gibi aydınların Türk dili ve Türk kültürünü

sahiplenen fiziki ve kültürel mücadeleleri Türkçülük akımının yayılmasında en büyük etken olmuştur. XX. yüzyılın başında Rusya coğrafyasında yaşanan bu gelişmeler, Rusya'nın farklı bölgelerindeki Müslüman Türkleri bir arada toplama düşüncesiyle birleşerek Pan-Türkizm adını almıştır. Farklı ırklar için de kullanılan "Pan hareketleri, 'Pan-Amerikanizm, Pan-Cermenizm, Pan-Slavizm gibi hareketler, bir coğrafi bölge, bir dil grubu, bir ulus, bir ırk ya da bir din içinde birlik sağlanmasını hedefler" (Georgeon 2006, s. 5 ve Landau 1999, s. 261-262'den alıntılan Vurucu, 2017, s. 38).

1900'lu yılların başlarında kurulan Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocağı gibi cemiyetler, Türkçülük fikri temelinde gelişen Turancılık fikrini teorik zemine oturtmuşlardır. "Osmanlı Dönemi'nde, Türk kimliğinin belirginleşmeye başlaması, sadece Osmanlı sınırları içerisinde bir Türk toplumunun olmadığını, Osmanlı dışında da büyük bir Türk kitlesinin varlığı gerçeğini ortaya çıkardı" (Vurucu, 2017, s. 83). Özellikle *Türkçülüğün Esasları* adlı eseriyle Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, İsmail Gaspralı, Ağaoglu Ahmet, Hüseyinzâde Ali ilerleyen dönemlerde Hüseyin Nihal Atsız, Fethi Tevetoglu gibi isimlerle teorik olarak sistemleşen Turancılık, zamanla farklı şekillerde yorumlansa da genel olarak, dünya üzerindeki Türklerin kültürel, sosyal, ekonomik ve diğer alanlarda birliğini amaçlarken tarih disiplini içinde tüm Türkleri ortak bir köke dayandırır.

Turancılık fikrinin topluma etkisiyle birlikte bu fikir, edebiyat içinde de geniş bir alana yayılmıştır. Özellikle Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Halide Edip Adıvar, Müfide Ferit Tek, Ömer Seyfettin, Hüseyin Nihal Atsız, Ahmet Hikmet Müftüoğlu gibi şair ve yazarlar Turancılık fikrini eserlerinde işlemişlerdir. Edebiyatta işlenmeye başlayan bu fikir; özellikle dönemin ülke sınırlarını aşma, Orta Asya coğrafyasına ulaşma, dünya üzerindeki Türklere uzanma gibi gayelerle kendi ideolojisi içinde semboller oluşturmuştur. Bu semboller sadece o dönemle sınırlı kalmamış ilerleyen yıllardaki ve hatta günümüzdeki yazarlar, şairler tarafından kullanılarak Türk edebiyatı içinde bir semboller sistemi oluşturmuştur. Turancılık fikrinin teorik sistemi içinde edebiyata yansımaları farklı biçimler ve düşünceler ile etkili olmuştur. Eserlerin genelinde özellikle *ülkü*, *ideal*, *hayal* olarak ele alınırken, tarihe ve teorik olarak ideolojiye yapılan göndermeler ile birlikte eserler bu fikir hareketinin Türk edebiyatı içindeki temsilcileri olmuştur.

Turancılık fikrinin şiir, hikâye, roman gibi türlere yansımalarıyla semboller; türler içindeki yapılaraya yerleşmiştir. Bu fikir hareketinin özellikle Osmanlı Devleti dönemindeki sınırlarını aşması, dünya coğrafyası içinde farklı Türk topluluklarına uzanması, Orta Asya topraklarına ulaşma arzusu, öncelikle romanın mekân yapısında çok belirgin farklar ortaya çıkarmıştır. Mekânsal olarak 1900'lü yıllara kadar bazı istisnalar haricinde Türkiye sınırlarını aşmayan Türk romanında, Turancılık fikrinin görülmeye başlanmasıyla mekân algısı, Orta Asya'ya kadar uzanır.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu ve Gönül Hanım Romanı

Ahmet Hikmet Müftüoğlu Türkçülük akımını benimseyene kadar diğer Servet-i Fünûn topluluğu sanatçıları gibi daha çok bireysel konular etrafında eser vermiştir. 1908'den sonra ise Türkçülük fikri çevresinde çalışmalar yapmış (URL1)¹, Türkçülük fikrine hem edebiyat hem de tarih disiplinleri içinde yaklaşmış, Mehmet Emin Yurdakul ile birlikte, bu fikrin Servet-i Fünûn dönemi içinde en önde gelen sanatçıları arasında görülmüştür. Bu ilgi daha sonra Macar-Türk dostluğunun gelişmesine de katkı sağlamıştır. Macaristan'da bulunduğu farklı görevler Türkçülük fikrine yeni bakış açıları kazandırmış, Macarları bir ülke ve millet olarak bu fikrin içine dâhil etmiş, bunu

¹ URL1: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/172671> (Erişim tarihi: 02.10.2023)

eserlerine yansıtmıştır. Macaristan’da bulunduğu süreç, Türkçülük fikrini merkeze aldığı edebiyat anlayışında gelişmelere sebep olmuştur. “XVI. Milletlerarası Şarkiyatçılar Kongresi’ne Türk dili ve edebiyatıyla ilgili fikirlerini Fransızca bir makale ile sunmuştur (URL2)². Özellikle Türk Derneği, Türk Ocağı, Türk Yurdu Cemiyeti gibi kurumlarla intisabı da onda 1910’lu yılların başlarında Türkçülük fikrinin somut bir şekilde görülmesine vesile olmuştur. “Almanya, Avusturya ve Macaristan’daki görevleri onun milliyetçi duygularını ve Türkçülük ülküsünü geliştirmiş, Türkoloji çalışmalarıyla da ilgilenmiştir” ((Tevetoğlu, 1987, s. 98-104)’ten alıntılan Enginün, 2020, s. 381). *Çağlayanlar*’da topladığı hikâyelerinde ve adı ile özdeşleşen *Gönül Hanım* romanında, temsilcisi olduğu Türkçülük fikrinin yansımalarını vermiştir. Onun Türkçülük fikri, *Gönül Hanım* romanında bu yüzyılın başlarında teorik bir zemine oturan Turancılık fikrine evrilmiş; bu eserde Türkçülük, Turancılık fikirlerini tarihten faydalanarak işlemiştir.

1920 yılında Ahmet Hikmet Müftüoğlu tarafından yazılan roman hem geçmiş dönem edebiyat anlayışı hem de Servet-i Fünûn döneminin edebiyat anlayışı içinde, ele aldığı mesele yönünden farklı bir muhtevaya sahiptir. Milliyetçilik fikrinden Türkçülük, Türkçülük fikrinden Turancılık ideolojisine uzanan bir tezi işleyen roman, sadece kurmaca olmaktan ziyade didaktik bir özellik de taşır. İnci Enginün de *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e* (2020) isimli eserinde, *Gönül Hanım* romanını Türkoloji çalışmalarının neticesinde yazılmış tamamen didaktik bir eser olarak yorumlar. Kurmaca olmakla birlikte eserde kullanılan başta mekân ve zaman, ele alınan terimler, kullanılan anekdotlar tarihî bir gerçeklik taşır. Bu tarihî gerçekliğin başında da eserin özünü oluşturan Orhun Abideleri vardır. “Roman Türk dünyasının kökenini keşfederek birliğin sağlanması ve medeniyet bakımından yüksek yerlere çıkarılması idealiyle kaleme alınmıştır” (Çakır, 2014, s. 254).

***Gönül Hanım*’da Türkçülük, Turancılık Düşüncesinin Mekâna Yansıması**

Gönül Hanım romanı, Kafkas Cephesi’nde Ruslara esir düşen Osmanlı Subayı Üsteğmen Mehmet Tolun’un merkezinde, Mehmet Tolun’un kampta tanıştığı, Türkçülüğe ilgi duyan Kont Beyla Zichy, romana ismini veren iyi eğitilmiş Tatar bir kadın olan Gönül Kaplanova ve ağabeyi Bahadır Kaplanov’un Orhun Abideleri’ne yolculuğunu anlatır. Bu karakterlerin ortak özelliği Türklüğe ve Türk tarihine ilgileridir. Hepsinin ortak isteği de Orhun Abideleri’ne bir keşif seyahati düzenlemek istemeleridir. Mehmet Tolun’un bir lokantada Tatar kardeşler ile tanışmasından sonra Macar Teğmen Kont Bela Zichy de onlara katılır ve yapılan ayrıntılı planlardan sonra Orhun Abideleri’ne doğru seyahate çıkarlar. Seyahatin asıl amacı ise Türk tarihi ile ilgili keşiflerin neden Türk değil de Batılı araştırmacılar tarafından yapıldığından yakınımasıdır. Eserde Mehmet Tolun ile Gönül Hanım arasında da bir gönül bağı oluşur. Planlanan ziyaret gerçekleşir ve Orhun Abideleri’ne ulaşılır. Birtakım araştırmalar yapıldıktan ve veriler toplandıktan sonra dönüş yoluna çıkarlar. Mehmet Tolun ve Kont Zichy Türkiye’ye, Gönül Hanım ve ağabeyi de Rusya’ya dönerler. Rusya’da çıkan ihtilalden sonra onlar da İstanbul’a gelir ve Tolun Bey ile Gönül Hanım evlenir.

İlk iki bölümde ilâhi bakış açısı ve üçüncü kişi anlatıcı ile devam eden eserde üçüncü bölüm olan *Mehmet Tolun Bey’in Günlüğü* bölümünden itibaren anlatıcı, bir karakter olarak Mehmet Tolun Bey olur. Yazar Rusya coğrafyasının aşılması ile birlikte Kyahta şehrinde itibaren anlatıcılığı Türk olarak Tolun Bey’e devretmiştir. Yazarın Türkistan coğrafyasını bir Türk olan Tolun Bey’e anlattırması Turancılık düşüncesi açısından önemli bir olgudur. Mehmet Tolun’un Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun bir

² URL2: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muftuoglu-ahmed-hikmet> (Erişim tarihi: 02.10.2023)

temsili olduğuna dair birçok değerlendirme vardır. Eserde geçen diyaloglar, tartışmalar, bilgiler tamamen Türklük üzerinedir. Bu Türklük fikri içinde değinilen farklı konularda ortak fikir, Türklüğün kıymetini ortaya çıkarmaktır. Eser bir kurmaca özelliği taşısa da diyaloglar, tartışmalar; eserde verilen tarihi gerçekler, yerler, zamanlar ve nesnelere esere didaktik bir özellik kazandırmıştır. Bu didaktik özelliği esere, okura ve dönemin halkına Orhun Abideleri'ni tanıtmaya, bunun etrafında Türk tarihini ve kıymetini anlatmaktır. Dolayısıyla Milliyetçilikten Türkçülüğe, Türkçülükten Turancılığa uzanan tez aslında Türklük bilincini öne çıkarmak üzerine kuruludur. Romanın Orhun Abideleri'nden bahseden ilk roman olması hem geçmişten gelen roman anlayışında hem de Servet-i Fünûn dönemi romanı anlayışında farklı bir kurgu ortaya çıkarmıştır.

Gönül Hanım romanında Türkçülük, Turancılık fikri mekân merkezinde ele alınmıştır. Kurmacanın temelini oluşturan seyahat, Orhun Abideleri'ne gerçekleşir. Ayrıca bu seyahat güzergâhı; Orta Asya'nın ülkelerinden, Türk tarihinin ilk merkezleri olmuş mekânlardan oluşur. Bu güzergâh ve güzergâhın hedefi Orhun Abideleri bu minvalde, Türkçülük Turancılık fikrinin mekânı olur. Mekân bağlamının haricinde eserin kuruluş yapısı da bu fikir üzerinde oluşturulmuştur. Karakterlerin Türk tarihine ve Türklük fikrine ilgileri, diyalogları, hayalleri ve davranış şekilleri de bu fikir üzerinde kurulmuştur. Karakterler bu seyahat ile birlikte kendi özelliklerini verir. Onların en önemli ortak özelliği Türkçülük fikrinin merkezinde bulunmalarıdır. "Bu gezi, roman kişilerinin her biri için gerçek anlamda özgürlüklerine doğru yaptıkları bir açılmadır" (Hüküm, 2016, s. 90). Eserin kurmaca yapısı içinde kullanılan tarihsel gerçeklikler, mekânlar, toplumlar ve olaylar ise esere didaktik bir özellik kazandırmıştır. Şüphesiz serin amacı da okura ve Türk toplumuna, tarihsel gerçeklikler ile birlikte Orhun Abideleri merkezinde Türk tarihini, Türk dünyası coğrafyasını, Türk Dünyası toplumlarını tanıtmak ve ilgiyi artırmaktır.

Gönül Hanım romanı kurmaca olarak oluşturulsa da tarihsel gerçeklikten yola çıkılmıştır. Bu tarihsel gerçekliği ise mekân sağlar. Eserin ana kurgusunu oluşturan Orhun Abideleri'ne yolculuk teması bu tarihsel gerçekliğin merkezindedir. Güzergâhta geçilen bölgeler ve bölgeler geçilirken verilen bilgiler, diyaloglar tarihsel gerçekliklere dayanır. Karakterler de mekân üzerine oluşturulan bu kurguya destek olur. Bu minvalde mekân üzerinde tarihsel gerçeklikten yola çıkılarak kurgulanan eserde; Türkçülük, Turancılık fikri temel kaynaktır. Bu kaynak da eserin didaktik bir özellik taşımasında ana sebeptir. Türkçülük, Turancılık fikrinin mekân üzerindeki yansımalarını göstermek, çalışmadaki soyut fikirleri daha da somutlaştıracaktır.

Keşif Heyetinin Güzergâhı

Rusya'nın Krasnoyarsk Kasabası'nda tanışan ve keşif seyahatinin planını yapan heyet, 20 Şubat gecesi Moskova'dan tren ile yola çıkar. Ardından tren ile sırasıyla Rusya'nın İrkutsk, Kultuk, Bolscherje, Udinsk şehirlerini geçerler. Ardından birtakım kızaklı arabalar, atlarla yine Rusya'nın Arbusowk, Selenginsk, Kyahta şehirlerini geçerek Moğolistan sınırına ulaşırlar.

Moğolistan'ın Urga (Ulan Batur) şehrindeki konaklamadan sonra, Orhun Vadisi'ne ulaşırlar. Orhun Nehri'ni takip ederek Karakurum'a geçerler. Ardından Uygurların başkenti Karabalgasun'a ulaşırlar. Bu şehirlerdeki konaklamalardan sonra Bitik Ula dağı, Batu Han tepelerini aşarlar ve Orhun Nehri'ni geçerek Abideler'e ulaşırlar.

Dönüş yolunda ise kuzeye doğru yönelerek Sayan, Arhul Han, Bandiye Kore, Kobdo şehirleri üzerinden Sibiryaya sınırındaki Kaşağaç kasabasına ulaşırlar. Sibirya'nın Angoday, Altaysk, Biysk, Barnaul kasabalarını geçip Obi şehrinde tekrar trene binerler. Tomsk şehrinde üç gün konaklarlar ve Gönül Hanım burada heyetten ayrılarak

Krasnoyarsk şehrine döner. Ardından yine tren ile Taşkent'e giderler. Buradaki konaklamadan sonra Hocend, Semerkand yoluyla Buhara'ya geçerler. Merv şehrinde Bahadır Bey'in de ayrılmasıyla Mehmet Tolun Bey ve Kont Zichy, İran sınırını aşarak Meşhed'e ulaşırlar. Esterabad, Tahran şehirlerinden sonra Sene şehrine geçerler. Nahçıvan üzerinden Osmanlı topraklarına geçerek, Erbil, Musul, Urfa yoluyla İstanbul'a ulaşırlar.

Mekânın İşlenişi

I. Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düşen Mehmet Tolun Bey Rusya'nın Krasnoyarsk kasabasında Grodok isimli bir esirler karargâhında tutulmaktadır. Bu esirler karargâhının duvarları yüksek ahşaptan oluşan, geniş bir alandır. Duvarların yüksek oluşu buradan kaçışın zor olduğuna, ahşap duvarlar ise coğrafyanın soğuk olmasına işarettir. Karargâhın içinde Alman, Avusturya, Macar askerleri de bulunmaktadır. Ki Kont Beyla Zichy de bu Macar askerlerinden biridir. Mehmet Tolun Bey Krasnoyarsk kasabasına ihtiyaçları almak için çıktığı bir günde daha önce sipariş ettiği kitapları almak için bir kitapçıya gider. Bir mekân olarak kitapçının verilmesi, Mehmet Tolun Bey'in kişiliğine işarettir, o; okuyan, araştıran, esir olmasına rağmen bilimsel kitaplarla ilgilenen bir karakterdir. Yazarın kitapçı ve kitapçıdan ısmarladığı Radloff, Thomsen, Le Coq gibi araştırmacıların Ural-Altay dilleri ve milletleri hakkındaki kitaplar onun bilimle ilgilenen kişiliğini ortaya koyar. Aynı zamanda bu kitaplar, bir mekân olarak verilmese de Orta Asya coğrafyasına işaret eder. Sonrasında iki Tatar kardeş ve Osmanlı Türk'ü Mehmet Tolun Bey lokantada tesadüf edip tanışmışlar, lokantada Türk dünyası, coğrafyası, milletleri, dilleri üzerine konuşmuşlardır. "Bazı mekânlar insan ilişkilerinin bir sembolü işlevinde kullanılırlar. Mesela 'salonlar' ve 'konserler', 'restoranlar' ve 'akşam yemekleri' karşılaşma, tanışma, birleştirme, ayrılma gibi işlevlere sahiptirler" (Kıran ve E. Kıran, 2002, s. 235)'ten alıntılan Sağlık, 2002, s. 164). Burada mekân olarak lokantanın seçilmesi yazarın bu farklı coğrafyada yaşayan karakterleri samimi bir ortamda birleştirme amacından gelir. Nitekim lokantadaki masaların birbirlerine yakınlığı, birbirlerini duymaları bu samimiyeti ve yakınlaşmayı sağlamıştır. "Bir iki tatlı bakışmadan sonra her iki masa arasında sohbet başladı" (Müftüoğlu, 2021, s. 14).

Bu sohbette Türk tarihinin en eski coğrafyasına ve Türk milletlerinin hangi coğrafyalara dağıldığına işaret edilir. Bu sohbet sonrasında Mehmet Tolun Bey bu ilk Türk coğrafyasına, Orhun Abideleri'ne Türk milletlerinden ilmi bir heyet gitmemesinden yakınır ve dikkate değerdir ki Mehmet Tolun Bey bu coğrafyayı "atalarımızın, millî namusumuzun beşiği olan ilk yurtlarımız" diye niteler (Müftüoğlu, 2021, s. 16). Bu coğrafya Gönül Hanım tarafından 'Çin Türkistanı olarak değerlendirilirken, Tolun Bey'in görmek ve dolaşmak içi hayalini kurduğu bu coğrafya; Orhun Vadisi, Karakurum, Karabalgasun, Koşo Çaydam harabeleri olarak verilir (Müftüoğlu, 2021, s. 16). Bu yerler Türkçülük ve Turancılık ideolojisi içinde Türkistan coğrafyasının ve Türk tarihinin başlangıcı olarak önem taşımaktadır. Bu mekânlar ve yapacağı araştırma gezisinin planı ile birlikte yazar, romanın mekânlarının hangi sınırlar içinde geçeceğinin de işaretini verir.

Yolculuğun Krasnoyarsk kasabasından değil de Moskova'dan başlaması, Türkçülük ideolojisi açısından dikkate değer bir olgudur. Rusya'nın 1900'lü yılların başında komünizm fikriyle özdeşleşen yeri içinde, Orhun Abideleri'ne yolculuğun buradan başlaması, bir bağımsızlık düşüncesi olarak yorumlanabilir. Rusya'nın esiri Osmanlı Türk'ü Tolun Bey ve Türkçülük fikrine bağlı Macar Kont Beyla Zichy, tutsaklıktan kurtularak Rusya'nın sınırlarını aşarlar. Esirlikten kurtuluş ve Türk tarihinin başlangıcı olarak değerlendirilebilecek Moğolistan bozkırlarına yolculuk, Turancılık fikrinin en temel tezlerindedir.

Moskova'dan tren ile yolculuğa başlayan heyet İrkutsk, Kultuk, Bolscherje, Udinsk şehirlerini geçer. Ardından kızaklı atlarla ve farklı araçlarla Arbusowk, Selenginsk, şehirlerini geçerek Rusya'daki güzergâhlarının son durağı Kyahta'ya ulaşırlar. Bu yolculuklarda bazı şehirlerde konaklayan heyet, bazı şehirlerde hiç durmadan yolculuklarına devam ederken, indikleri istasyonlarda birkaç saatlik geziler yapar. İrkutsk istasyonunda inen Tolun Bey bir tütüncü dükkânında gördüğü Boğaziçi, Haliç, Sultan Ahmet Camii kartpostallarını bir demet gül ile birlikte Gönül Hanım'a vererek: "Türklerin ortak vatanlarının sevgisi sizin çiçek kalbinizde böylece saklı kalsın" derken, kartpostallardaki mekânlar ile birlikte 'ortak vatan' vurgusu yapar (Müftüoğlu, 2021, s. 24). Burada Tolun Bey'in İstanbul'u ortak mekân olarak görmesi, farklı Türk milletlerinin aynı şehirler, aynı coğrafyalar üzerindeki ortaklığını işaret eder. Bu da Turancılığın tüm Türkleri aynı çatı altında toplama düşüncesinin tezahürüdür. Dolayısıyla mekân, kartpostallardaki resimler ile birlikte bile bir fikrin ya da ideolojinin göstergesi olabilir. Bu göstergeler ne açıdan olursa olsun, sembolleşerek fikirlere aracılık eder. Eserdeki karakter ile de bu konu desteklenir: "Dikkat ettinizse Ali Bahadır Bey, İstanbul, Ural-Altay milletlerinin yönetim merkezi olmalıdır, demedi. Medeniyet merkezi, manevi başkenti olmalıdır, dedi" (Müftüoğlu, 2021, s. 27).

Geçilen ya da konaklanan şehirlerin bazılarında coğrafi olarak değinilmiş, bazılarının ise sadece bir iki cümlelik tasvirleri yapılmıştır. Ancak bu tasvirler mekânın görünüşünü bir, iki cümleyle özetleyebilecek, görünüşünü okurun hafızasında canlandırarak biçimde yapılmıştır. "Sibirya'nın durgun ve ıssız, kardan bembeyaz olan bozkırları, tundraları" (Müftüoğlu, 2021, s. 24), "Güneye doğru indikçe vagonlar başını göğe yükseltmiş çam ormanları arasından geçiyor ve bazen gölün bataklık sahilini takip ediyordu" (Müftüoğlu, 2021, s. 25). Rusya'daki bu güzergâhta geçilen mekânların detaylı olarak tasvir edilmemesi, değerlendirilmemesi yine mekân algısı içinde farklı işaretlere sahiptir. Rusya güzergâhında son şehir Kyahta'ya kadar geçilen şehirlerin ayrıntılı tasvirleri yapılmazken, Khayta'dan sonra Moğolistan sınırlarına geçilmesiyle güzergâh içinde bulunan şehirlerin ve bölgelerin ayrıntılı tasvirleri yapılır. Yazarın Rusya coğrafyası içinde mekân algısına yönelik tasvirleri ayrıntıdan, canlılıktan uzak tutarken; Moğolistan coğrafyası içindeki şehir ve bölgelerin ayrıntılı tasvirlerini vermesi, canlı tutması Turancılık düşüncesi içinde kayda değer bir algı oluşturmaktadır. Yazar, Uygurların başkenti Karabalgasun şehrini şöyle tasvir eder: "Karabalgasun şehrinin planı, sokaklarıyla, meydanlarıyla, meskenlerinin hâlâ görünen temelleriyle pek belli idi" (Müftüoğlu, 2021, s. 69). Bu algıdan hareketle fikirlerin ya da düşüncelerin, eser içindeki mekânların değerlerine etki ettiği kabul edilebilir, bu değer de okur yani hedef kitle için yükseltilmeye çalışılır. "Romanlarda yapılan mekân tasvirlerinin ülkeyi ve hatta bölgeyi (memleketi) tanınır, bilinir hâle getirerek 'sevdirme' işlevi de vardır" (Sağlık, 2002, s. 165).

Heyet Moğolistan'a ulaştıktan sonra eser Mehmet Tolun Bey'in Günlüğü bölümüyle devam eder ve anlatıcı Mehmet Tolun Bey olur. Yazar Mehmet Tolun Bey'i anlatıcı yaparak, Türk'ün yurdunu bir Türk'e anlattırır. Moğolistan sınırına ulaşılmasıyla Tolun Bey bu coğrafyayı 'atalarının yurdu' olarak niteler (Müftüoğlu, 2021, s. 30). Romandaki mekân algısının farklılaşmasına; sınırların değişmesi, Moğolistan coğrafyasına ulaşılması sebep olmuştur. İlk durakları Urgan şehri Ulan Batur'un eski ismidir (Müftüoğlu, 2021, s. 32). Ve yazar bu şehri Rusya'daki şehirlerin aksine detaylı bir şekilde tasvir eder. Ancak bu tasvir Tolun Bey'in beklentisinin dışında, kötü bir yödedir. Yazarın mekânı olumsuz bir şekilde vermesi, bir iyileştirme çabası olduğundandır. Yazar okuru da bu düşünsel sürece dâhil ederek; hedef kitleyi yani okuru, eserdeki tezini, mekânı aktif tutar. "Romanlarda yapılan mekân tasvirlerinin fikrî işlevleri de vardır. Romancı, bazı genel ve büyük mekânları öylesine olumsuz özellikleriyle tasvir eder ki, okurda o mekânın düzeltilmesi ve iyileştirilmesi fikri uyanır" (Sağlık, 2002, s. 165).

“Aman Allah’ım! Ne bir ağaç ne bir yeşil ot! Hiç, hiçbir şey yok. Ufuklara doğru uzanan kumlu, çorak bir çöl... Geçmiş günlerin matemini, inler gibi sürekli esen bir kuzey rüzgârı her dakika kirli sarı tozları savuruyor. Kasabanın içi de ne kadar acıklı ve tiksindirici idi. Burada kalbi, onuru olan bir fert yok mu idi? Sokakların ortalarına pislikler ve hayvan leşleri yayılmış, etrafında sürü sürü köpekler dolaşüyor” (Müftüoğlu, 2021, s. 33).

Kılavuzla şehri gezen heyet bu kötü manzara karşısında beklentilerinin tam tersine bir durumla karşılaşmışlardır. Buda inancında cenazelerin gömülmemesi, kötü bir manzaraya sebep olmuştur. Yazarın verdiği bu tasvir ve bilgiler ile dinin mekâna etkisi de açık bir şekilde görülür. Farklı şehirlerde gittikleri bazı mabetlerde ve mabetlerin çevresinde durum çok da farklı değildir. Müslüman Mehmet Tolun Bey ve özellikle Hristiyan Macar Kont Beyla Zichy Buda inancının bu geleneğini tuhaflıkla karşılar. “Bu تنها karanlık içinde küçük küçük ifritçikler, iblisçikler gibi duran kargacık burgacık Buda heykelleri canlanıp havada takla atacak, başımızda tepinecek sanıyordum. Sıkıldık, bunaldık, mabetten fırladık” (Müftüoğlu, 2021, s. 41).

Orhun Vadisi’ne yaklaştıkça olay örgüsünde hareketlilik artar ve mekânlara yönelik tasvirler canlanır, detaylı bir şekilde anlatılır “Zira, birçok eserde mekânda değişiklik metnin ritmine tesir eder” (Aktaş, 1991, s. 48). Aynı zamanda tasvirler olumlu yönde değişmeye başlar. “Bu sabah gayet verimli meralardan geçiyoruz” (Müftüoğlu, 2021, s. 69).

Uygurların başkenti Karabalgasun şehri için yine ayrıntılı ve canlı tasvirler yapılırken, bu boş şehrin içinde yaşayanlara özlem duyulur ve şehrin boş olmasından yakınılır: “Böyle muntazam sokaklar çizen, buralara göre bir irfan, bir mühendislik örneği arz eden kaleyi yapan Uygurlar şimdi nerelerdedirler?” (Müftüoğlu, 2021, s. 70)

Heyet yolculuğuna devam ederken Karakurum çöllerini, fırtınaları, yağmurları, vadileri aşar. Özellikle çöllerde zorlanan Kont Beyla Zichy geçtikleri Türkistan coğrafyasındaki insanların hayatlarına acır. Onların bu coğrafya içindeki zorlu hayat şartları, Kont Beyla Zichy’de millet kavramını sorgulamaya dönüşür. Onlara acıyarak bakarken, kendi durumlarına kıyasla onları sefillik içinde görür. Ancak bu sefillik küçük görmekten daha ziyade acıma duygusudur ve bunu da ortak millet perspektifinden, Ural-Altay milletleri üzerinden yapar:

“- Şimdiye kadar hemen iki ayı aşkın bir zamandır seyahat ediyoruz. Sürekli çöllerden geçiyor ve sefil hayatlara rast geliyoruz. Nerede o tarihlerin bize haber verdiği canlı Ural-Altay milleti? Benim bu ırk meselesini inkâr edeceğim geliyor. Buralar mı bizim kökenimiz, beşiğimiz? Buralarda insan değil, yılan bile yaşayamaz” (Müftüoğlu, 2021, s. 71).

Kont Zichy’nin bu bakış açısı Orta Asya’nın zorlu coğrafyasını tarif eder. Türk devletlerinin, boylarının bu coğrafyada yaşarken geçirdiği zorluklar, karşılaştığı engeller işaret edilir. Ural-Altay milletleri, daha açık bir ifadeyle Türk milleti bu zorlu coğrafyada büyüyüp gelişmiştir. Mekân bu fikrin verilmesi için araç olarak kullanılmıştır. Mehmet Tolun Bey ise bu bakış açısına Türkçülük fikri düzleminde bir cevap verir:

“Kaderden başka bir kuvvete atfolunmayacak olan göçümüz sebebiyle buralarda kalan döküntüler, böyle perişan ve ilk vatanımız böyle çöl olmuş ve biz de fark olunamayacak derecede değişmişiz. Fakat bu değişim görünüştedir; emin ol azizim Kont! Görünüştendir. Yaldızdır” (Müftüoğlu, 2021, s. 73).

Koşo Çaydam’a yönelen heyet, nihayet Orhun Vadisi’ne ulaşır ve tasvirler Orhun Abideleri’ne yaklaştıkça daha da canlanmaya başlar. Orhun Irmağı’na doğru geniş bozkırlara bakan Mehmet Tolun, Turancılık fikrinin resmi sayılabilecek o manzarayı

tasvir eder: “Tepeden kuş bakışı ile karşımızdaki yayla, baş döndürecek derece geniş görünüyordu. Sarı ve kırmızı renkte kuru ot, kum ve taşların ortasında Orhun Nehri kıvrılmış, uyuyan bir ejder gibi hareketsiz duruyordu” (Müftüoğlu, 2021, s. 75).

Orhun nehrini geçen heyet nihayet Orhun Abideleri’ne ulaşır. Abidelere ulaşmaları ise heyecan ve coşkuyla doludur. Araştırma yapmaya başlayan heyet kopyalar çıkarır, baskılar yapar. Taşlar temizlendikten sonra heyet, Kül Tigin Abidesi önünde bir tören havası ile toplanır. Milli kıyafetler giyer, süslenirler. Heyetin böylesine bir hazırlık içinde olması, mekânın öneminden, mekândaki Abideler’in öneminden kaynaklanmaktadır. “Bu romandaki Türk milliyetçileri için Türklerin atalarının yaşadığı bu yerler kutsaldır” (Kaya, 2001, s. 106).

Romanda karakterlerin en coşkulu ruh hâli burada verilir. Bunu sağlayan ise romanda mekânın merkezi Orhun Abideleri yani mekândır. Mekân sayesinde bu coğrafya uçsuz bucaksız bir yer olarak tasvir edilir. “Tefekküre dalan ve düş kuran gevşemiş ruhta, bir uçsuz bucaksızlık hayallerini bekler gibidir. Zihin, nesnelere tekrar ve tekrar görünür” (Bachelard, 2013, s. 231). Bu görüntü tasvirlerine de yansır ve romanın en güzel tasvirleri Orhun Abideleri için yapılır:

“Som sırma elbiseler giymiş vezirleri, mareşalleri arasında Cuma selamlığına çıkan muhteşem, gururlu bir Türk hakanı gibi, güneş yıldızlarını, ışıklarını ufuklara saçarak ağır ağır yükselmeye başladı. Ortalık ağardı. Çayırarda tüten bir güzel tazelik kokusu, ince tül gibi bir koku bizi kapladı” (Müftüoğlu, 2021, s. 84).

Aynı zamanda Orhun Abideleri’nde bir tören daha gerçekleşir: Mehmet Tolun Bey ve Gönül Hanım’ın nişanlanmaları. Abidelerin ve bulunduğu coğrafyanın, Tatar Türk’ü bir kadın olan Gönül Hanım ile Osmanlı Türk’ü Mehmet Tolun Bey’in nişanında mekân olarak seçilmesi, onların hayatlarını birleştiren bir sembol olarak görülebilir. Bu sembol Turancılık düşüncesinde farklı Türk milletlerini bir arada toplama, birleştirme fikrine işaret eder. Yazar bunu Gönül Hanım ve Tolun Bey merkezinde, Orhun Abideleri önünde nişan konusuyla verir.

Bu gelişmelerden sonra dönüş yoluna çıkan heyet farklı bir güzergâh kullanır. Bu güzergâhtaki şehirlerin ve mekânların tasviri ise yine Türkçülük, Turancılık düşüncesi içinde değer kazanır. Türk tarihinde önemli şehirler daha ayrıntılı tasvir edilir. Örneğin Taşkent için, “Taşkent evleri, birer, nihayet ikişer kat ve hepsi ağaçlarla çevrili bahçeler içinde olduğundan, uzaktan yalnız camilerin minareleriyle kubbeleri gözüküyordu” (Müftüoğlu, 2021, s. 107)

Tolun Bey ile birlikte İstanbul’a gidecek Macar Kont Zichy, Mehmet Tolun Bey’in İran coğrafyası içinde Türkçe konuşup anlaşmasına şaşırır. Mehmet Tolun Bey her zaman olduğu gibi bu konuda da bilimsel bir üslup kullanır:

“Tahran’da ve esasen geçtikleri İran bölgesinde Tolun’un zaten Türkçe konuşarak derdini anlatmasına Bilal³ pek hayret ediyordu. Tolun, Kont’un merakını gidermek için dedi ki:

-Türkistan’da Türkçe kullanılmasına şaşırmadınız sanırım. Emin olmalı ki İran dahi Türkistan’ın bir devamıdır. Bugün on bir milyon İran nüfusundan altı milyonu Türk ırkına mensuptur” (Müftüoğlu, 2021, s. 111).

Yazar, İran coğrafyası ile seçilen mekân üzerinden aslında okurun zihnindeki sorulara da cevap verir. Okurlar da Tolun Bey’in İran coğrafyasında Türkçe konuşmasına

³ Kont Beyla Zichy’nin ismi heyet tarafından Bilal olarak değiştirilmiştir.

şaşılabileceklerdir. Yazar bu öngörüyle Mehmet Tolun Bey karakterinde Türkçülük ve Turancılık düşüncesi merkezinde Türkçe'nin konuşulduğu yerlere vurgu yapar.

Eserde Mehmet Tolun Bey ile Ali Bahadır arasında yapılan ticaret üzerine konuşmalar, son bölümde Ali Bahadır'ın İstanbul'a satılacak eşyalar yollaması ve Tolun Bey'in bu eşyaları İstanbul'da satması ile birleşir. Bu iş sürekli hale gelir ve iki taraf arasında ticari bir ilişki de başlar. Bir Tatar olarak Ali Bahadır Bey'in Asya coğrafyasından İstanbul'a sevkiyat yapılması, coğrafya ve mekân bağlamında Turancılık düşüncesinin içindeki ekonomik ve ticari birliğe işaretler. Ayrıca bu sevkiyat ve ardından Ali Bahadır Bey ve Gönül Hanım'ın İstanbul'a gelmesi, İstanbul'un Turan coğrafyasının yeni merkezi olduğuna işaretler. "Kökenden alınan güçle artık yeni bir siyasal yapı oluşturmak amaçlanmaktadır. Eski mitolojik merkez, köken, yerini siyasî merkeze, İstanbul'a bırakmıştır" (Kaya, 2001, s. 107).

Turancılık düşüncesinin içindeki devletlerin, ekonomi ve siyasal boyuttaki birliği de amaç olarak belirlenmiştir. "Bu noktada, Turancılık olarak adlandırılan ve Türk birliği olarak daha net tasavvur edilebilecek olan düşünce, sosyo-politik bir model, kültürel-toplumsal bir tasarım ve fikri yaklaşımdır" (Vurucu, 2017, s. 109).

Romanın son bölümünde Gönül Hanım ve Ali Bahadır Bey'in, Mehmet Tolun Bey'in yanına İstanbul'a gelmesi, eserde bir tez olarak Turancılık düşüncesinin medeniyet merkezinin İstanbul olarak görülmesine bir işaretler. Öyle ki romanın sonunda karakterler İstanbul'da birleşir. Gönül Hanım İstanbul'da Türk ve Tatar kızlarına yatılı öğretmen okulu açmak için hazırlık yapar. Romanın son bölümünde yer alan bu öğretmen okulu düşüncesi, bir mekân olarak eserdeki düşüncelerin genç nesillere aktarılması için kullanılmıştır. Şüphesiz eserin tamamında topluma ve daha çok genç nesillere bu fikirleri aktarma gayesi güdülmüştür.

Yazar eserdeki mekânları, şehirleri tanıtırken bilimsel bir üslup kullanmış, coğrafya terimleriyle birlikte tanıtmıştır: "Moğolların dini merkezi Urga şehri iki kısımdan oluşmaktadır. Araları altı kilometredir. Her iki kısım da Tula Irmağı'nın sağ tarafındadır" (Müftüoğlu, 2021, s. 32). Bu noktada mekânların bu biçimde tanıtılışı hem gerçekçiliği sağlamış hem de kurmaca ve gerçeği iç içe geçirmiştir. Turancılık düşüncesi içinde Ulan Batur gibi tarihi bir gerçekliğe sahip sembol şehirlerin seçilmesi, eserde işlenen tez ile uyumludur.

Mekân Sınıflandırmaları İçinde Gönül Hanım'ın Yeri

Türk edebiyatında bir yapı unsuru olarak mekân, kendi içinde farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Mekâna yönelik bu farklı sınıflandırmalar; Türk edebiyatı içindeki kurmacaların ele aldığı tezler, sosyolojik yapılar, döneme hâkim akımlar düzleminde oluşturulmuştur. Bir romanın içindeki mekânları sınıflandırmak; karakterlerin durumu, olay örgüsünün şekillenişini ele alarak oluşturulur. Karakterleri, olay örgüsünü dışarıda bırakarak sınıflandırılan mekânlar anlamsız olur. Türk edebiyatında mekân üzerine genel kabul gören çalışmalar ve sınıflandırmalar içinde *Gönül Hanım* romanındaki mekânları göstermek, bu yapıyı daha çok öne çıkaracaktır.

Nurullah Çetin mekânı, "romana özgü olay ya da olayların ve roman kişilerinin hareketlerine ayrılmış bir sahne olan yerdir" diye tanımlar ve sınıflandırmasını şu şekilde oluşturur:

1. Somut Mekânlar
  - a. Açık Mekân
  - b. Kapalı Mekân

2. Soyut Mekânlar

- a. Ütopik Mekânlar
- b. Fantastik Mekânlar
- c. Metafizik Mekânlar
- d. Duyusal Mekânlar (Çetin, 2009, s. 133)

Çetin'e göre romandaki mekânlar *somut mekânlar* ve *soyut mekânlar* olarak ikiye ayrılır (2009). Somut mekânlar herkes tarafından bilinen, görülen, karakterlerin içinde yaşadığı, algılayabildiğimiz mekânlar; soyut mekânlar gerçekçilik algısının dışında kurulan rüyalar, hayaller ve idealler çerçevesinde oluşturulan mekânlardır. Somut mekânlar gerçek mekânlardır ve kahramanların oluşturulmasına göre şekillenirler. Kahramanlar dışa dönük, aktif, dinamik (2009, s. 134) kişiler ise mekân kasaba, dağ, şehir gibi *açık mekânlar* olarak oluşturulur; eğer kahraman sosyal değilse ve içekapanık bir şekilde oluşturulduysa mekânlar ev, oda, bina, köşk gibi (2009, s. 134) *kapalı veya dar mekânlar* olarak seçilir. Soyut mekânların alt sınıfında kategorilenmiş *ütopik, fantastik, metafizik, duyuşsal mekânlar* ise gerçekçilik algısının dışında, eserde işlenen soyut konudan yola çıkılarak oluşturulur.

Gönül Hanım'da Somut Mekânlar

Gönül Hanım romanı tezli ve gerçekçi bir kurguya sahip olduğundan, eserde soyut mekânlardan bahsetmek mümkün olmaz. İşlenen şehirler, mabetler, bölgeler, vadiler, tepeler vb. mekânlar coğrafya ve tarih disiplinlerinden faydalanarak oluşturulmuş gerçek mekânlardır. Aynı düzlemde yazar mekânları oluştururken; karakterlerin dışa dönük, sosyal, aktif, idealleri uğrunda çabalayan ve dinamik yapıları ile uygun olarak hareket etmiş ve mekânları açık ve gerçek mekânlar olarak oluşturmuştur. Nurullah Çetin'in kahramanın yapısı ile mekânın birbirine uyumu *Gönül Hanım* ile ispatlanan bir tezdur. "Nitekim, dışa dönük, aktif kişiler, sosyal karakterlidir ve dinamik yaratılışlarıyla fiil ortaya koyma kapasitesine sahiptirler. Bunlar, kendi varoluşlarını ancak açık mekânlarda gerçekleştirebilirler" (Çetin, 2009, s. 134). Bu minvalde Turancılık düşüncesi üzerine şekillenmiş bu romanda kahramanlar, idealleri olan Turancılık düşüncesinin verdiği hareketlilik ile açık bir coğrafyada ve mekânlarda bulunmuşlardır.

Romanda açık mekânlara: Orta Asya coğrafyasının içinde, Karakurum, Ulan Batur, Kyahta, Semerkant, Buhara, Merv şehirleri; Orhun Vadisi, Orhun Abideleri örnek verilebilir. Bu mekânlar karakterlerin içinde aktif oldukları, coşkulu bir ruh halinde oldukları mekânlardır. Ancak Rusya coğrafyasının içindeki şehirler ve mekânlarda karakterlerin ruh tahlillerinin olumsuz bir şekilde yapılması mekânları kapalılaştırmış, karakterler bu mekânlarda karamsar bir ruh haliyle verilmiştir. Nitekim bu varsayım da Nurullah Çetin'in mekânı tasniflendirmede ele aldığı ölçütlerin kanıtı olabilecek güçtedir. Rusya coğrafyasına kadar karamsar, durağan, olumsuz ruh haliyle verilen karakterler; tasvirlerde detaylara inilmeyen ve genel hatlarıyla verilen mekânlar varken, Moğolistan coğrafyasının sınırlarına girilmesiyle hem karakterlerde hem de mekânlarda bu algı tersine döner ve mekânlar açılmaya başlar. Karakter olumlu ruh halleriyle ve ideal, coşkulu kişilikleriyle dikkat çeker. Bu minvalde Turancılık düşüncesi mekân üzerindeki etkisini karakterler ve sınırlar üzerinden göstermiş ve mekânın oluşturulmasına, karakterlerin ruh hallerine etki etmiştir. Dolayısıyla romanda kapalı mekânlara: Krasnoyarsk, İrkutsk, Udinsk, Arbusouwk, Selenginsk gibi şehirler; Krasnoyarsk'daki esirler kampı, Rusya içindeki tren istasyonları örnek gösterilebilir.

Ramazan Korkmaz ise mekânı karakter ve anlatı biçimi merkezinde tasniflendirmiştir:

a. Çevresel Mekânlar

b. Algısal Mekânlar

1. Labirentleşen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar
2. Sınırları sonsuza açılan mekânlar; açık ve geniş mekânlar (2017, s. 13)

O, mekânı anlatım biçimi olarak *anlatmanın ağırlıkta olduğu eserlerdeki çevresel mekân ve betimlemenin ağırlıkta olduğu eserlerdeki algısal mekân* olarak ayırır ve bu çerçevede tasnifini oluşturur. Anlatım biçimini olay ve betimleme çerçevesinde temel bir ayrımın sebebi olarak görür. *Çevresel mekânlar* “olay merkezli anlatılarda kullanılan ve üzerinden geçilen bir yer’dir” (2017, s. 13). Asıl olgu olaydır ve çevre arka plandadır. Odak olayların üzerindedir, çevre ve mekân kurguda öne çıkmaz. *Algısal mekânlar* ise “kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtana dönüştürülmüş, anlaşılmış yerlerdir; yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değerdir” (2017, s. 13). Algısal mekânlarda çevre ve mekân olayın içindedir ve ön plandadır. Burada mekân karakterlerin çevreyi algılama biçimiyle uyuşur. *Algısal mekânlar labirentleşen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar, sınırları sonsuza açılan mekânlar; açık ve geniş mekânlar* olarak ikiye ayrılır. *Labirentleşen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar* karakterlerin ruhsal durumlarının olumsuz olduğu, çevreye bakışlarının karamsar olduğu mekânlardır. *Sınırları sonsuza açılan mekânlar; açık ve geniş mekânlar* ise karakterlerin çevreye bakışının olumlu olduğu, coşkulu ve huzurlu karakterler ile özdeşleşen mekânlardır. Bu sınıflandırmada somut bir kategorisel mekân algısı yoktur. Mekânın niteliği, karakterlerin çevreyi ruhsal durumlarına göre nasıl algıladığıyla ilgilidir.

Gönül Hanım’da Algısal Mekânlar

Gönül Hanım romanı Turancılık düşüncesi merkezinde kurulmuştur ve mekân bu bağlamda kurguda ana yapıyı oluşturur. Eserin bir seyahatname algısıyla oluşturulması, mekânı dışarda bırakmaz, merkeze alır. Korkmaz’ın tasnifine göre romandaki mekânlar, mekânın arka planda olduğu çevresel mekânlar kategorisine alınamaz. Karakterlerin idealleri neticesinde Orhun Abideleri’ne bir keşif seyahati düzenlemeleri ve bunun sonrasında içinde buldukları mekânlar, eserde mekânı öne çıkarmıştır. Bu sebeple *Gönül Hanım* romanındaki mekânları algısal mekânlar başlığı altında incelemek gerekir.

Labirentleşen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar, karakterlerin huzursuzluğu, karamsarlığı sonucunda oluşturulmuş mekânlardır ve karakter bu mekânların içinde boğulur. Özellikle Rusya coğrafyasının içinde, Krasnoyarsk’taki esirler kampında, Rusya’daki tren istasyonlarında ve bazı Budist mabetlerinde karakterler, bir huzursuzluğun içindedir. Ancak bu huzursuzluk Kyahta nehrinin ardından Moğolistan coğrafyasına geçilmesiyle son bulur. Turancılık düşüncesi karakterlerin ruhsal durumları üzerinde etkili olmuş, bunu da coğrafya üzerindeki sınırları sembolleştirerek sağlamış, sonucunda mekânı etkilemiştir. Moğolistan coğrafyasının ardından, Ulan Batur, Karakurum, Semerkant, Buhara gibi şehirler ve Orhun Vadisi, Orta Asya bozkırları gibi coğrafyalarda karakterler coşkulu bir şekilde verilmiştir. Aynı zamanda yazar mekânı bu coşkulu ruh hallerine göre tanıtmıştır.

Ramazan Korkmaz ve Nurullah Çetin’in tasnifleri karakterlerin mekâna bakışı yönünden benzerlikler taşır. Her iki tasnif de karakterlerin ruhsal durumuna göre çevreyi algılayışı neticesinde kategorilendirilmiştir. Ancak aradaki fark Nurullah Çetin’in açık ve kapalı mekânlar ayrımında mekânların tek tip mekânlar -köy, kasaba, şehir, ülke; ev, oda,

daire- olarak verilmesi; Ramazan Korkmaz'ın ise tek tip mekânlardan ziyade her mekânın karakterin algılayışı neticesinde açıldığı ya da kapalılaştığıdır. Bir şehir, karakterin içinde bulunduğu ruhsal duruma göre hem açık hem de kapalı bir mekân olabilir.

Sonuç

Gönül Hanım romanı Türk edebiyatında coğrafyanın sınırlarını aşarak; Türk tarihinden, medeniyetinden, coğrafyasından, milletlerinden didaktik bir biçimde bahseden bir roman olarak; Türkçülük, Turancılık fikrini işler. Türkçü ve Turancı bir anlayışa sahip A. Hikmet Müftüoğlu bu tezli romanın temel düşüncesini ortaya koyarken hem didaktik bir çaba amacı gütmüş, hem de edebi bir kaygı taşımıştır. Onun romanı kurmaca ve gerçekçiliğin iç içe geçmesinden oluşur. Bu minvalde eserde işlenen Türkçülük ve Turancılık fikirleri yapıya, içeriğe yansiyarak belirli semboller oluşturmuştur. Eserde kurulan mekân algısı da bu tezdten etkilenmiş, Türkçülük ve Turancılık fikirlerinin merkezinde oluşturulmuştur. Orhun Abideleri'ne yolculuk, Turancı bir düşüncenin somutlaştırılmış biçimidir. Mekân başta olmak üzere karakterler, olay örgüsü, zaman gibi unsurlar bu somutlaştırmanın neticesinde oluşturulmuştur.

Seçilen şehirler Türk tarihinin önemli merkezlerindedir. Moğolistan'daki Orhun Abideleri'ne ulaşmak için çıkılan seyahatte gidiş ve dönüş yolunda geçilen şehirler Türk tarihinin önemli başkentlerinden, kültür merkezlerindedir. Bu olgu da bir Türkçü bir düşünceye sahip Müftüoğlu'nun şehirleri, bölgeleri ve mekânları tesadüfi bir biçimde seçmediğini gösterir. Bu mekânların aktarılış tarzı ise Turancı bir düşüncenin tezahürüdür. Bu düzlemde mekânın aktarılış tarzı ile ilgili tasvir, büyük bir önem arz eder. Tasvirin mekânları nasıl işlediği, eserdeki anlatıcının ve bakış açısının mekânı hangi değerde gördüğü ile ilgilidir. Romanda Türkçü ve Turancı bir düşünceye sahip Tolun Bey, Rusya coğrafyası içindeki mekânların tasvirini birkaç cümleyle yaparken nesnel bir bakış kullanmış; Moğolistan sınırlarını geçtikten sonra ise daha detaylı tasvirler yapmış, şehirlerin içindeki bölgeleri de aktarmış, uzun betimlemeler kullanmıştır ve öznel bir bakış açısını yansıtmıştır. Bu farklılığın sebebi, Türkçü ve Turancı bir bakışın tezahürüdür. Bu bakışlar ise eserde ve okurda Turancılık düşüncesi içindeki Türkistan coğrafyasının beğeni derecesini üste çıkarır. Güzergâh boyunca yapılan tasvirler kademe kademe artarak Orhun Abideleri'nde doruk noktasına ulaşır, detaylandırılır, karakterlerdeki coşkuyu arttırır. Dönüş yolunda ise Türk tarihinin ve Türkistan coğrafyasının önemli şehirlerinden geçerken bu tasvirler neredeyse her şehirde ve mekânda yapılmıştır. Özbekistan'da, Türkmenistan'da, Hazar Gölü etrafında, İran coğrafyasında ve diğer bölgelerde Türklerin yaşadığı ve Türk tarihi içinde önemli mekânlardır. Yazar bu şehirleri ve mekânları aktarırken Türk tarihi içindeki yerlerini de bilimsel bir üslupla verir.

Yazarın mekânlar üzerinde bilimsel bir üslup kullanması; gerçek mekânları daha da somutlaştırmış, kurgunun gerçeğe yaslanmasını sağlamıştır. Eserde kullanılan mekânlar, herkes tarafından bilinen gerçek, var olmuş, özellikle tarih disiplininin faydalanarak verilmiş mekânlardır. Tarih disiplini içinde verilen bu mekânlar, Türk tarihinin en eski kaynaklarını içinde barındırdığından ve Türk tarihinin başlangıç bölgeleri olduğundan Türkçülük ve Turancılık düşüncesi içinde önem arz eder. Nitekim "bazı romanlarda mekânın temsili bir değeri vardır. Mesela bir kısım sosyal yaşantılar, mekânın temsil niteliğine bağlı olarak sunulabilir" (Çetin, 2009, s. 141). Sembol ya da simge olarak kabul edebileceğimiz bu mekânlar, daha sonra aynı düşünceleri benimseyen yazarlar ve şairler tarafından da kullanılarak, o düşüncenin temsilcileri haline gelmiştir. Hüseyin Nihal Atsız romanlarında Orhun Vadisi ve Ötüken şehri, Müfide Ferit Tek'in Aydemir romanında Türkistan coğrafyası, Ziya Gökalp ve Mehmet Emin Yurdakul şiirlerinde Türkistan ve Turan, Halide Edip Adıvar'ın Yeni Turan romanında

Türkçülüğün sosyolojik yapısının kullanılması bir temsildir ve kullanılan kavram ve yapılar böylece sembolleşmiştir.

Bu roman bir kurmaca da olsa, tarihi gerçeklikleri içinde barındırır. Bu tarihi gerçeklikler, romanda nesnel bir biçimde aktarılan siyasi, coğrafi, tarihi, felsefi olgular onun sahip olduğu ön bilgiler neticesinde oluşturulmuştur. Eserde kullanılan bilimsel üslup bu olguların gerçekçilik algısını daha da arttırmıştır. Müftüoğlu Turan coğrafyasına bir seyahatte bulunmasa da bu bilimsel üslubunu takipçisi olduğu araştırmalardan almış ve bilgileri bu alandaki çalışmalardan toplamıştır.

Türkçülük, Turancılık tezi eserde; özellikle Tolun Bey'in kahraman bakış açısıyla birinci kişi ağzından konuşturulmasıyla ve karakterlerin birbirleri arasında geçen diyalogları ile verilmiştir. Karakterler Macar, Tatar, Osmanlı Türklerinden oluşturulmuş; zaman Osmanlı Devleti'nin bir dönüm noktası olan ve Türkçülük fikrinin geliştiği I. Dünya Savaşı yıllarından seçilmiş, olaylar Türkistan coğrafyasına yolculuk fikri ile şekillenmiş, mekân ise Türkçülük düşüncesinin en önemli sembollerinden Orhun Abideleri merkezinden oluşturulmuştur. Tüm bu unsurlar, yapılar, teknikler; Türkçülük, Turancılık düşüncesinin yansımalarıdır ve bunlar mekân merkezinde birleşmiştir.

Sonuç olarak *Gönül Hanım* romanında, bahsedilen Türkçülük, Turancılık fikri ve mekân algısı aynı düzlemde birleşmiştir. Mekânın Türkçülük, Turancılık fikri çerçevesinde oluşturulmasına diğer yapı unsurları destek olmuştur. Roman içinde karakterler, zaman, olay örgüsü; mekânı ve birbirlerini destekleyen unsurlar olarak yer almıştır. Yapı unsurlarının birbirini destekleyerek Türkçülük, Turancılık fikri düzleminde geliştirilmesi ve tarihsel gerçekliklerden faydalanmaları esere didaktik bir boyut kazandırmış, toplumun Türk tarihine, Türk Dünyası coğrafyasına, Türk Dünyası toplumlarına ilgisinin artırılması amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Akçura, Y. (2015). *Türkçülüğün Tarihi*. 4. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akçura, Y. (2018). *Üç Tarz-ı Siyaset*. 5. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aktaş, Ş. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arık, R. O. (1969). *İdeal ve İdeoloji*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Bachelard, G. (2013). *Mekânın Poetikası*. (Çev.: A. Tümertekin). İstanbul: İthaki.
- Çakır, M. (2014). Türk Edebiyatında Orta Asya'dan Söz Eden İlk Roman Gönül Hanım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 247-262.
- Çetin, N. (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*. 7. Baskı. Ankara: Öncü Kitap.
- Duvar, H. (2021). *Gönül Hanım*. (Ed.: B. Şimşek). Konya: Palet Yayınları.
- Enginün, İ. (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. (Haz.: İ. Kutluk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hüküm, M. (2016). Türk Kimliğinin Bir Yüzü: Gönül Hanım. *Küllüye*, (67), 87-91.
- Kaya, M. (2001). Gönül Hanım, Bozkurtlar, Ağrı Dağı Efsanesi Romanlarında Köken Miti. *Folklor/edebiyat*, (7) 26, 105-110.
- Konyalı, B. Ş. (2015). *Edebî Mekânın Poetikası*. Samsun: Etüt Yayınları.

- Korkmaz, R. (2020). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000). Gündüz O. (Ed.), *Cumhuriyet Düşüncesi Çevresinde Biçimlenen Türk Romanı (1923-1950)* (ss. 399-544). 13. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Korkmaz, R. ve Şahin, V. (Ed.) (2017). *Romanda Mekân*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lefebvre H. (2015). *Mekânın Üretimi*. (Çev.: I. Ergüden). 3. Baskı. İstanbul: Sel Yayınları.
- Parlatır, İ. (2014). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. 7. Baskı. Ankara: Yargı Yayınları.
- Sağlık, Ş. (2002). Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözcülerinden Romanda Zaman-Mekân-Tasvir. *Hece*, (1) 65/66/67, 130-163.
- Stevick, P. (2004). *Roman Teorisi*. (Çev.: S. Kantarcıoğlu). 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tekin, M. (2012). *Roman Sanatı, Romanın Unsurları*. 11. Baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Vurucu, İ. (2017). *Turan Ülküsü*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Wellek, R. ve Warren, A. (2011) *Edebiyat Teorisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Zambak, F. (2007). *Türk Romanında Mekân*. Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Üniversitesi.

İnternet Kaynakları

- URL1: Abdullah, F. "Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Hayatı ve Sanatı. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/172671> (Erişim tarihi: 02.10.2023)
- URL2: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muftuoglu-ahmed-hikmet> (Erişim tarihi: 02.10.2023)